Spirit of Bosnia / Duh Bosne
An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Tuzla moje mladosti – Čudesni svet Stare Tuzle

Vera Mujbegović

Jedinstven i neponovljiv, raznovrstan i neobičan, svet stare Tuzle bio je svakako plod istorijskih okolnosti koje su ga proizvele, tokom smenjivanja raznih carevina. Na zajedničko staroslovensko poreklo prvobitne bosanske države nadovezale su se specifične prilike iz turske carevine i posledice islamizacije, koje su dale jedno posebno obeležje Bosni, sa njenim džamijama, mahalama i osobenim islamskoslovenskim mentalitetom. Zatim je austrougarska uprava, doseljavanjem ljudi iz raznih delova, dovela u Bosnu Poljake, Rusine, Čehe, Slovence, Italijane i Švabe. Tome treba dodati brojne skupine Jevreja, sefarda i aškenazija, i konačno najmladje doseljenike – ruske emigrante. Tako je nastao konglomerat raznih nacionalnih i verskih grupa i njihovih uticaja – od domaće srpsko-hrvatsko-muslimanske mešavine, do srednjeevropskih i istočnoevropskih uticaja. Od ranog detinjstva mogli smo da slušamo razne jezike i narečja. Sem toga, činjenica da je Kraljevina Jugoslavija bila strogo centralizovana država, činovništvo svih vrsta i struka bilo je premeštano s kraja na kraj države, od Maribora do Djevdjelije, pa su nam sugradjani bili Crnogorci, Makedonci, Dalmatinci, Slovenci, Srbijanci i drugi. Odrasti u takvoj sredini bilo je privilegija, čega sam postala svesna tek mnogo godina kasnije. Kad se čovek u mladom uzrastu navikne na suživot sa drukčijima od sebe, on se teško opredeljuje za ekstremizam i nacionalnu netrpeljivost, što ne znači da i medju nama nije bilo nacionalista i šovinista. Oni su i tada bili glasni i bučni, mada malobrojni, ali su nagoveštavali buduće zlo. Na žalost, ljudi ne prepoznaju Zlo u zametku, već onda kad dovoljno poodraste i postane opasnost.

Možda izgleda neobično, ali moglo bi se reći da je Tuzla u to vreme, zbog raznorodnog stanovništva, posebno onog iz Češke, Poljske, Rusije, Austrije i Italije, bila u neku ruku pravi srednjeevropski grad. Tek kasnije, kad smo odlazili iz Tuzle i upoznavali druge gradove i sredine, uvidjali smo kakvo je to bogatstvo živeti u mešovitoj sredini.

Već odavno je primećeno da „raznorodnost nosi u sebi veliku pokretačku snagu, a da jednoobraznost vodi u duhovni geto i provincijsku učmalost“. Mogućnost da se svet doživi na više načina, a ne samo na jedan, bila nam je data samim životom u Bosni, u našem duhovnom zavičaju. Ko je makar i na kratko, i u mirnim vremenima, živeo i doživeo Bosnu u toj njenoj raznoobraznosti i mnogoznačnosti, taj je za svagda poneo sa sobom poruku zajedništva, poštovanja razlika i patrijarhalne tolerancije.

U toj sredini je proteklo moje detinjstvo, i ona je ostavila svoj neizbrisivi trag i pečat

na dečjoj duši. Ma gde da sam odlazila, čeznula sam da se vratim u taj magloviti grad, obojen mirisom sumpora, uglja i soli. U toj atmosferi ustaljenog reda stvari, zasnovanog dobrim delom na patrijarhalnom poštenju i čestitosti, a uz roditelje koji su živeli za neki budući, pravedniji svet, odrastala sam oslobodjena verskih i nacionalnih predrasuda – i to bez ličnog napora – roditelji su mi krčili put, a ja sam im bez rezerve verovala.

Svuda oko nas je bila Bosna, ljudi su bili Bosanci, govorili smo skoro svi „po bosanski“. Srbija je bila daleko, preko Drine, Hrvatska preko Save, a Slovenija beskrajno daleko, more još dalje. Mi smo bili negde u sredini zemlje, kao neko njeno geografsko središte.

To je bilo vreme kada svaki čovek, bilo koje vere ili nacije, a rodom iz Bosne, čim se nadje izvan nje, postaje „Bosanac“. Ljudi ga tako nazivaju, a i on se tako oseća, i to s razlogom. Taj termin „Bosanac“ ili „Bosanka“, odredjuje zavičajnost čoveka, a ne njegovo versko ili nacionalno biće. A šta ima plemenitije i trajnije kao doživotna odrednica nego zavičaj. U toj reči „Bosanac“, nema ni trunke poruge, ni uvredljivog tona, već naprotiv, ta reč je svima draga. Ima u njoj nečeg originalnog, pa i malčice humornog. To je naprosto nešto što nigde više ne postoji, već samo u Bosni. Da ljudi raznih vera i običaja smatraju sebe pripadnicima jedne zemlje, jednog govora, jednog podneblja. Biti Bosanac bila je vredna tekovina našeg života, naše razlikovanje od drugih, naša vezanost i pripadnost toj lepoj i jedinstvenoj zemlji Bosni. Naglašavanje razlika medju ljudima iz Bosne, suprostavljanje jednih drugima – stari i oprobani instrument velikih sila – dovelo je do medjusobnog razdvajanja, podele i zle krvi, što je najveći gubitak i najžalosnija posledica rata 1991-1995.

U to vreme Tuzla je bila okružni centar, a njih je u staroj Jugoslaviji bilo … Grad postaje važan zbog institucija koje se u njemu nalaze, tako je u Tuzli bio Okružni sud, pored sreskog, pa okružni načelnik, pored sreskog, okružni zatvor, vojni okrug, Gimnazija (tada su bile samo dve u severoistočnoj Bosni – u Tuzli i u Bjeljini). Zatim, Šumska uprava, Gradjevinska sekcija za izgradnju pruge Tuzla – Zvornik, Zavod za socijalno osiguranje, medresa, patrijaršija, Dom narodnog zdravlja koji je delovao i preko granica tuzlanskog sreza, i mnoge druge važne ustanove.

U to vreme naši se sugradjani nisu delili po nacionalnosti ili narodnosti – ta kategorija nije bila u upotrebi nigde, ni u službenom ni u privatnom životu. Glavni element razlikovanja bila je veroispovest. Kao što je u školi prva po rangu bila veronauka, tako je i u službenom opticaju bila „vjera“. Ako bi tada zapitali nekog seljaka „koje si ti nacionalnosti?“, on bi vas začudjeno pogledao. Ljudi su se u većini smatrali narodom bosanskim, ili hercegovačkim, a vera je bila ta koja ih je razlikovala. Ali na pitanje „Koje si vjere?“, odmah bi spremno odgovorio. Kategoriju nacionalnosti, nacionalnog opredeljenja uveo je snažno u opticaj upravo socijalizam, u želji da se to što se zove nacionalno osećanje javno i do kraja iskaže. I ranije je postojala nacionalna svest, iskazivala se kroz razna udruženja, pa i politička. Razume se da su ljudi i ranije bili Srbi ili Hrvati, ali to se nije gromoglasno izražavalo, već nekako prigušeno, više u sferi privatnosti. Postojala su društva s nacionalnim obeležjem i političke partije, ali ta vrsta prebrojavanja nije postojala, niti je postojao nacionalni ključ. Osnovna je bila verska pripadnost iz koje se izvodilo i nacionalno osećanje, sem kod Muslimana koji su u većini bili nacionalno neodredjeni (samo manji broj je sebe smatrao Srbima ili Hrvatima). Kao nagoveštaj i mračna opomena delovale su i neke ekstremno nacionalne

organizacije, kao Četnici, ili Križari, oni su bili u stalnoj konfrontaciji, ali su obuhvatale jednu skromnu manjinu, koja će tek kad nastupi mrak i fašistička okupacija doći do svog punog, zločinačkog izražaja.

Prezrivi prizvuk koji prati reči kao što su „Šokac“, „Vlah“ ili „Turčin“, i još gore „balija“ – reči su koje su se mogle čuti u rečniku običnih ljudi na svakom koraku. Često nemaju težinu već su izgovorene po navici, a često imaju zloćudni naboj koji nagoveštava nagomilanu, neobjašnjivu mržnju. Otac je govorio: „U Bosni ti je Srbin veći od Srbina, Hrvat veći od Hrvata, a Turčin veći od Turčina“, što nisam sasvim razumela, već mnogo kasnije, kad sam na delu videla posledice ove pojave.

Mi smo u Istočnoj Bosni svi imali prezimena koja su se završavala na „ić“, i to bez razlike, kako Srbi, Hrvati, tako i Muslimani – što govori o zajedničkom, bolje reći, istovetnom poreklu.

Od 5590 prezimena Srba u Bosni i 72 krsne slave, koliko ih navodi Djordje Janjatović u knjizi „Prezimena Srba u Bosni“ (Sombor 1993), njih oko dve stotine – prebrojala sam – pojavljuju se i kod nas u Tuzli izmedju dva rata. U Istočnoj Bosni, pa i u Tuzli, Srbi su nosili uobičajena prezimena i to po pravilu na „ić“. Ipak, i bez prebrojavanja možemo reći da je najviše bilo Jovanovića, Babića, Simića, Ristića, Savića, Petrovića, Gavrića, Pantića, Popića, Djukića, Ilića, Todića, Antića, Vasića, Djurića – zatim Trifkovića, Stankovića, Kneževića, Stjepanovića, Djordjića, Vasiljevića, Maksimovića, Jankovića, Mićića, Blagojevića, Mitrovića, Jovičića, Milanovića, Novakovića, Jakšića, Djerića, Stojanovića, Sekulića, Erića, Stakića, Božića i drugih.

Mnoga srpsko-pravoslavna prezimena mogu se naći i medju katoličkim življem i obratno, na primer Markovići, Perići, Tadići, Tomići, Stojići, Pavlovići, Lukići, Radići, Marići, Andrići, Grbići, Vidovići, Batinići, Mandići i drugi. S druge strane, neka muslimanska prezimena prisutna su i medju hrišćanskim življem, kao Basare, Pandže, Pašići, Drljevići, Čolakovići, Delibašići, Žunići, Pašalići, Ponjavići, Seleskovići, Kurt, dok se Kovačevići, Filipovići, Kapetanovići, Arnautovići, Begovići, Brkići, Begići, Žilići, Terzići i drugi, nalaze medju sve tri bosanske religije. Najuglednija tuzlanska begovska porodica Tuzlić, nosila je prezime koje se inače moglo sresti i medju pravoslavcima. Medju Muslimanima najčešća prezimena bila su: Muharemagići, Azabagići, Pašići, Hadžiefendići, Mujezinovići, Selimovići, Hasići, Sijerčići, Mehmedagići, Zaimovići, Delibegovići, Fazlići. Redja su bila prezimena koja nisu izvedena iz ličnih imena: Zonići, Čamdžići, Kulovići, Kunosići, Tuzlići, Čokići, Terzići. Uzgred rečeno, Janjatović nije uneo u svoj popis neka meni poznata prezimena, na primer prezime ugledne srpske porodice Crnogorčević, zatim nema Strahinjića, Poljaševića, Mileusnića, Lemezovića, Toljevića, Besarovića i Babunovića.

Bilo je medju našim srpskim porodicama u Tuzli i neobičnijih prezimena, kao Magarašević, Stokanović, Dramušić, Lemezović, Magazinović, Vokić, Serafijanović. Nama deci posebno su bila neobična i smešna prezimena koja ne završavaju na „ić“, a bilo ih je i u školi i u gradu: Tuco, Cimeša, Glušac, Soldo, Koruga, Popara, Kalanj, Jajčanin, Grubor, Kozomara, Njegovan, Batalo, Pelemiš, Kamenko, Semiz, Zec, Padjen, Rogulja, Peleš, Šipka. Reč je bila, uglavnom, o došljacima iz drugih krajeva, poglavito iz Like, Hercegovine ili iz Bosanske Krajine.

Dragiša Trifković je u svom „Vremeplovu“, knjiga II, nabrojao oko 40 raznih društava u Tuzli, od kojih pamtim samo neka. Sva ta društva delovala su pod okriljem odredjenih verskih, nacionalnih ili crkvenih zajednica, i uz naziv imala su obavezno dodatak „kulturno-prosvjetno“. Održavala su svoje godišnje skupštine, bila su darodavci u raznim dobrotvornim akcijama, i, što je najlepše, priredjivala su jednom ili dva put godišnje svoje „zabave“, i to obično zimi. Hrvatska društva „Majevica“, „Napredak“, „Hrvatska žena“, održavala su svoje priredbe u lepoj zgradi „Hrvatski Dom“; „Kolo srpskih sestara“, „Prosvjeta“, pjevačko društvo „Njegoš“, okupljali su se oko Sokolskog doma, a muslimanska društva „Gajret“ i „Uzdanica“, na raznim mestima. Radničko društvo „Sloboda“ imalo je svoj Radnički dom u zgradi koja je izlazila na trg, prema nekadašnjoj Tržnici. Lep, veliki Radnički dom imalo je i radništvo Kreke, gde su takodje redovno održavane zabave i igranke.
U modi su bile takozvane „vrtne zabave“, obično u bašti Oficirskog doma, kod Bašte „Bristol“, ili negde pod svodom. Zimi su bili balovi u Sokolskom i Oficirskom domu, i čuveni Svetosavski bal, za koji su devojke šile posebne večernje haljine. Bilo je to rezervisano samo za društvenu elitu tadašnje Tuzle, i to po konfesijama – za Svetosavski bal, mahom srpske devojke, za pokladni bal „Zeleno-bijela reduta“, šile su hrvatske devojke haljine, a za „Gajretov“ i „Uzdaničin“ su to činile muslimanske devojke. Oficirski balovi su bili posebno elegantni, u lepim prostorijama Oficirskog doma i sa odličnom vojnom muzikom. U Sokolskom domu su se davale priredbe, neke su se zvale „žive slike“. Gajret je 1939. davao predstavu „Zulumćar“, a bilo je i drugih.

Održavanje karnevala i masken-balova došlo je u Tuzlu sa austro-ugarskom okupacijom. Kulturna društva održavala su ove balove za odrasle i posebno za decu u februaru mesecu. U februaru 1938. učestvovala sam i ja na masken-balu, kao „Holandjanka“ (fotografija kod Dragiše Trifkovića, II knjiga „Vremeplova“). Sesil Kulović mi je sašila žensku holandsku nošnju, a neki stolar mi je napravio drvene klompe.

Sve četiri vere ili crkve, koliko ih je bilo kod nas, imale su svoje verske poglavare čije je prisustvo bilo više-manje zapaženo, ali koji su svaki na svoj način činili deo šarenila i raznovrsnosti našeg grada.

Kao da je najviše bilo pravoslavnih popova, ili su se oni najviše vidjali na ulicama i padali u oči u svojim crnim mantijama. Sem toga, oni su bili porodični ljudi koji su preko svoje dece bili prilično integrisani u društveni život. Medju njima najstariji, a meni najprijatniji, bio je pop Magarašević. Stanovao je s porodicom u crkvenoj zgradi preko puta Crkve. Njegove ćerke Andja i Smilja išle su u tuzlansku gimnaziju, a sin je pohadjao školu negde izvan Tuzle. Pop Magarašević bio je u prvoj grupi uhapšenih i ubijenih Srba, u letu 1941. Starog popa Jovanovića, čija su deca bila već odrasli i oženjeni ljudi, malo se sećam. Pamtim njihovu kuću na putu ka Banji – niska starinska bosanska kuća sa crnim krovom. Njegovi sinovi bili su pop Djordjo, legendarni tuzlanski sveštenik-partizan, pa Drago – fotograf, oženjen Marom, Hrvaticom, poginuo u NOB-u, Boro inžinjer u Kreki sa ženom Janjom koja nam je predavala nemački u Gimnaziji, najmladji Tošo, student prava koji će umreti krajem 1944. kao komesar Tuzlanskog odreda, i još dva sina koji su poginuli u NOV-u. Ćerka Seja diplomirani pravnik, udala se kasnije za profesora Slavka Mićanovića.

Popa Babunovića znala sam samo iz vidjenja – njegova ćerka Radmila i sin Radenko

bili su djaci Gimnazije, a ćerke Mira i Velinka išle su u Stručnu školu – oni su preživeli genocid. Pop Pajkanović, imao je dva sina lepotana. Milana su ustaše ubile još u leto 1941., a Dejan je s roditeljima proteran u Srbiju. Na kraju, najstariji i najugledniji bio je prota Matija Popović koji je već bio u penziji, ali je bio i senator. Živeo je sa ćerkom u kući iznad Gimnazije. Dostojanstven i lepog lika, s belom kosom i bradom.

Tridesetih godina u Tuzli je službovao pop Vaso Šipka. Sa ženom i tri kćerke stanovao je u visokoj dvospratnici iznad knjižare Riste Sekulića. Nada, Ljubica i Vera išle su u Gimnaziju, a sa najmladjom Verom sam se družila. Njihova majka, krupna proseda žena, zračila je ljubaznošću i gostoprimstvom. Pop Šipka bio je po mnogo čemu izuzetan medju sveštenicima. Najpre je vanredno studirao pravni fakultet u Zagrebu i stekao tamošnji doktorat. Sa svojim prijateljem Sadikom Hafizovićem učio je svakodnevno – od 4 sata posle podne, znalo se, dolazi Sadik i sedaju za knjigu. Pošto je pop Vaso hteo da nastavi školovanje, odselili su u Beograd koju godinu pred rat, gde je završio Teološki fakultet, a posle toga otišao je u Beč. Tamo je na Evangelističkoj akademiji diplomirao i položio doktorat, treći po redu. Ostao je u Beču i posle rata kao predavač na Pravnom fakultetu iz pravne filozofije, ali je ubrzo umro.

Na vrhu lestvice bio je vladika Nektarije Krulj. Stanovao je u Vladičinoj palati, koja je to zaista i bila – lepa, masivna jednospratna gradjevina preko puta Crkve. Vladika Nektarije bio je čovek nižeg srednjeg rasta, temeljan i punačak, izrazito tamnih očiju i prosede kose i brade. Nosio je naočare i oslanjao se na štap kad je šetao Korzom. Jednom prilikom šetala sam sa drugaricama, kad je pored nas naišao Vladika. Moje drugarice su mu prišle i poljubile ga u ruku, dok sam ja stajala po strani. „Čije je ono dijete?“, upitao je na glas. Kad su mu odgovorile, nije više obraćao pažnju na mene. Da ga poljubim u ruku nisam mogla, a stajati po strani bilo je neprijatno.

Jedini razgovor koji sam vodila s Vladikom Nektarijem odigrao se u kući profesora Stojanovića koji me podučavao iz matematike, u starinskoj bosanskoj kući na sprat preko puta Sokolskog doma gde su se stepenice pomalo ljuljale u hodu.

Ne mogu precizno da odredim vreme kad je to bilo, da li za vreme rata ili posle njega. Tek znam da je bilo posle očeve pogibije na Majevici. Vladika je došao pri kraju časa i započeo mučan i neprijatan razgovor o četnicima i njihovoj pravednoj borbi. Profesor Stojanović, čovek otmen i prefinjen, bez jedne noge i bez oka, pokušavao je da skrene razgovor, ali je vladika bio uporan u svojoj odbrani četnika, čemu sam se ja tiho suprostavljala. Razišli smo se i više ga nikada nisam videla.

Muslimanske verske starešine nisam neposredno poznavala – u našu kuću nisu ulazili, a kretali su se po nekim svojim uhodanim stazama. Najupečatljiviji je bio muftija Muhamed Kurt, visok, lep starac sa belom kosom i bradom, i sa ahmedijom oko fesa. Gospodstven i uzvišen, kretao se medju nama kao neki istočnjački šeik. Njegova veličina došla je do izražaja kad se javno usprotivio ustaškom genocidu nad Srbima, u jesen 1941. Sinovi muftije Kurta, Asim i Enver, poginuli su kao borci NOB-e. Dostojanstven i prijatne spoljašnosti bio je kadija Mehmedbašić, čiji su sinovi bili studenti, a ćerka Sadeta udata za šumarskog inženjera Kudovića. Nama najbliži bio je kadija Berbić, takoreći naš komšija. Stanovao je s porodicom u lepoj dvospratnoj zgradi iznad radnje trgovca Jovana Simića. Njegov sin pravnik, ridje-plav čovek lepe spoljašnjosti, oženio se pred rat Hasijom Hadžiefendić. Kadijina ćerka Hiba, odrasla

devojka, stajala je kao i ja često na prozoru i posmatrala korzo. Sve njih sam znala samo iz vidjenja, ali su ostali zapamćeni kao deo našeg domaćeg ambijenta.

Što se tiče katoličkih popova, sa njima sam imala najmanje veze. Znala sam dvojicu kapelana koji su predavali veronauku u Klosteru dok sam tamo išla u osnovnu školu – Tvrtkovića i Sliškovića. Obojica su nosili tamno smedje mantije i lepo su se izražavali. Njihova sudbina mi nije poznata.

Jevreji su imali svoje rabine, ali njih sam malo poznavala. Sećam se samo rabina Fingerhuta, simpatičnog, omalenog čoveka, koji je pozdravljao žene skidanjem šešira i kad je bio raspoložen obraćao im se rečima: „Ja sam na vašoj ruci“, pošto „Fingerhut“ znači na nemačkom „naprstak“. Rabinov sin bio je svima nama po glasu poznati spiker Radio Beograda. Njegov prijatni glas odzvanjao je u kućama gde se slušao radio, i otac je uvek pomenuo: „Ovo je naš zemljak“. Poginuo je u toku aprilskog rata 1941.

Prijatni sugradjani stranog porekla bili su tuzlanski Česi. Oni su bili državljani ČSR, ali su bili i jugoslovenske patriote. Neki su bili članovi KPJ. Bili su skoro svi Sokoli i okupljali se oko Sokolskog doma. Održavali su svake godine „Češku besedu“, (prekid je nastupio 1948.) a održavali su i zabave za gradjanstvo. Imali su i svoj kamerni sastav. Saradjivali su i sa društvom „Mladost“. Porodice Vančura, Dušek, Kraupner i Linhart, Stoklasa, Stuhli, Samek, Šuster, Landa, Rihter, Balzar, Rička i druge, bile su poznate u gradu i preko svoje dece koja su išla sa nama u školu, a neki su ženidbom postajali vremenom „Bosanci“, iako se nikada nisu odricali svog češkog porekla.

Mirko Dušek, sin poslastičara Karla Dušeka, pričao mi je da je Karlo došao 1924. godine iz ČSR, najpre u Sarajevo, a posle u Tuzlu, Beograd i Zagreb. Godine 1927. se oženio sa Štefom, rodom iz Brna, zajedno su došli u Tuzlu i otvorili radnju u Blatovoj kući, na glavnoj ulici. Godine 1936. kupio je od Tadića kuću u Konjaničkoj ulici, u čemu mu je pomogao kožar Landa, njegov zemljak. Radionica je bila u dvorištu. Dušek je bio plav, proćelav, lepih crta, uvek nasmejan, srednjeg rasta. Štefa, sa plavom kovrdžavom kosom, na kojoj su joj mnoge žene zavidele, krupna, nešto viša od Dušeka, imala je troje dece – Mirka, Dagmar i Marcelu. Dagmar je poginula krajem rata kao mlada partizanka – sahranjena je u Šapcu.

Dušek je doveo iz Češke svoju mladju sestru, vitku plavušu, koja se udala za Cerića, a imao je i brata Bogumila koji je bio komunist. Otvorio je poslastičarnicu u Zenici. Brat Dušekovog zeta Zvonko Cerić, student veterine, često je svraćao u poslastičarnicu na Glavnoj ulici. Kad je pošao kao dobrovoljac u Španiju, prema kazivanju Mirka Dušeka, svi su zajedno išli da ga isprate na stanicu. Zvonko se nije vratio iz Španije, ali je poslao nekoliko pisama porodici. Poginuo je junačkom smrću koju su opisali španski borci, njegovi drugovi. Cerići su imali veliku kuću pored Bukinja, na usponu prema Husinu.

Dušekova poslastičarnica koja je stajala ukoso od hotela „Bristol“ i sa strane apoteke „Zvijezda“, bila je svetilište uživanja i rajskog zadovoljstva. Mene je u letnjim mesecima najviše privlačio sladoled. Sedeli smo za manjim stočićem, sa mramornom tablom, i jeli porcije od 3-4 kugle. Inače, kolači su bili prvoklasni, češke škole, čiji su učenici bili Karlo i Štefa. Dušek je stanovao podaleko od radnje, čak u Konjaničkoj ulici, pa je svoju slatku robu donosio na jednim kolicima koja su bila prekrivena belim

čaršafom, a vozila su ih deca, ili sami njih dvoje. Kolači su bili smešteni u staklene pregrade i bili su birani: bohemija, krem-šnite, Doboš torte, išleri. Za mene, koja nisam bila veliki ljubitelj slatkiša, najdraži kolač bila je „Bohemija“, najviše zbog lešnika koji je stajao u sredini, na glatkoj čokoladnoj površini. Taj lešnik me je privlačio više nego sam kolač, i uvek sam ga odmah skinula i pojela, dok bi se sa samim kolačem dosta mučila. Cena je bila dva dinara po komadu, i ne samo da smo išli često da se počastimo, već je majka, kad su dolazili rodjaci ili gosti, kupovala na kartonskom poslužavniku veće količine. Dušek je bio samo jedan, iako je u gradu bilo još poslastičara – stari Jakub, a na Kapiji je bio čuveni Bajram, gde se okupljala muška omladina.

Imali smo mi tada i „svoje“ Havele – Emil Havel i njegova žena Malčika vide se na slici Pjevačkog društva „Majevica“ („Vremeplov“). Jan Lešan – Čeh, bio je godinama u doba AU gradski inspektor u Tuzli, koji je zavodio najstrožiji red, čiji su se tragovi osećali i kasnije, kao iznošenje smeća, i slično.

Osim Švaba, Rusa, Čeha i Slovenaca, u Tuzli su se u doba Austrougarske „zapatili“ i Italijani koji su došli kao gradjevinski radnici, mahom iz Tirola, iz gradova Bolcano i Primijero. Nekoliko porodica: Mot, Banker, Fontan, Gojo, Kandoti i Pikoloti, bile su poznate u gradu i okolini. Ostavili su trajni trag u mnogim lepim gradjevinama koje su svedočile o njihovoj veštini i umeću. Bili su, razume se, katolici, ali su neki od njih naginjali levom krilu radničkog pokreta, kao Motovi i Bankeri. Sa ženom Ljubicom, Leonard Banker je imao troje dece: Vesnu, Bruna i Rinalda – Bracu. Kad je uhapšen i osudjen u tzv. Tuzlanskom procesu 1933, porodica je bila proterana iz zemlje, pa su se uz pomoć Bankerovih drugova našli u Parizu, u emigraciji. Pretučen u policiji, Banker je umro u Beogradu 1937. godine. Vesna se pred rat vratila u Tuzlu udajom za Hasana Odobašića, ali je za vreme aprilskog rata 1941. preminula pri porodjaju. Za njom je ostalo žensko dete. Bruno je kao učesnik francuskog pokreta otpora poginuo prilikom oslobadjanja Pariza, a za njegove zasluge Ljubica je dobila najviše priznanje, Orden Legije časti.

Ne treba zaboraviti prilično brojnu, ne mnogo upadljivu austro-„švapsku“ manjinu, koja je bila naseljena uglavnom po radničkim i industrijskim centrima. Svakako da ih je najviše bilo u Kreki, ali i u Lukavcu, Bukinju i drugde. Porodice Hoge, Cuder, Koko, Majer, pa porodice Miler i Kolb, u Lukavcu. „Soda majstori“ Šmit, Mesing i drugi, bili su ženidbom i udajom već poprilično izmešani s našim svetom. Ipak, oni su se – ne svi – ako dobro pamtim, još pre 1941. grupisali i organizovali u nemačko udruženje „Kulturbund“, koje je bilo eksponent nacističkog režima u mnogim zemljama. Naročito su postali glasni po dolasku nemačkih okupatora s proleća 1941., kada su se odjednom pojavile na ulicama grupe lepo obučenih dečaka i devojaka u svojevrsnim uniformama, teget suknjama i belim bluzama. Iznenadjenje je bilo još veće kad smo medju uniformisanima primetili neke devojke sa našim prezimenima, od oca Hrvata ili Srbina, ali su im majke bile Švabice, pa su hteli da potvrde to svoje poreklo. Odmicanjem rata, ova euforija je postepeno splašnjavala, da bi se u jesen 1942. većina ovih porodica iselila, u jednom velikom iseljeničkom talasu. Uzrok njihovog odlaska iz sredine gde su decenijama živeli bilo je verovatno ogromno i nerealno obećanje nemačkih vlasti, ali, možda, i strah od odmazde eventualnih oslobodilaca.

Taj šaroliki, zanimljivi, isprepleteni svet stare Tuzle, ne bi bio potpun i shvatljiv u

svojoj mnogostrukosti, ako se ne bi pomenula i svojevrsna „Ruska kolonija“, tj. skupina ruskih doseljenika, emigranata iz Sovjetske Rusije. Različitog porekla i uzrasta, Rusi, tj. njihove porodice bili su slični u svom ponašanju, manirima i lošem izgovoru našeg jezika. Jezik naš, toliko srodan njihovom, ali isto tako beskrajno različit, tvrd za njih („tvjord“), za razliku od njihovog mekog („mjahki“), nikada nisu u potpunosti naučili. Njihova deca rodjena u našoj zemlji, govorila su čisto i pravilno, pa ipak, sa nekim blagim akcentom koji je izbijao iz dubine govora. Roditelji, pak, natucali su naš jezik, što je bilo simpatično za slušanje i za nas decu šaljivo i neuobičajeno. Ruska deca išla su, po pravilu, u gimnaziju, samo poneki su išli u Belu Crkvu, u kadetski korpus.

Za razliku od naših domaćih pravoslavaca, koji su na praznike i nedeljom išli u Crkvu i to iz običaja, po tradiciji, Rusi su išli u dubokoj religioznosti, neizostavno i bez izuzetka. Nisu se mnogo družili s domaćim svetom, ali koga su prihvatili, poštovali su ga i voleli. Negovali su to prijateljstvo s pažnjom i na delikatan način, razlikovali su se od naših ljudi po mnogo čemu, pre svega po lepim manirima.

U tom našem tuzlanskom šarenilu imali smo i jednog Amerikanca. Čovek neobičnog izgleda, Amerikanac Čop kopao je bušotine za Kompaniju „Shell-Oil“, prema Požarnici. Kad su pronašli nešto nafte, bure s naftom provukli su na kamionu kroz celu Tuzlu. Stanovao je u „Bristolu“, a često je sedeo pred gostionicom Ristića i ispijao bosansku šljivovicu. Čop je bio sredovečan čovek, nosio je svetla odela, kačket na glavi i pušio je lulu. Kažu da je spomenut u knjizi „Tajni rat za petrolej“.
Živopisni kolorit našeg grada bio je naročito vidan na ulicama. Jedan pored drugih prolazili su najrazličitije obučeni ljudi – žene u zaru sa pečom na licu, malo modernije sa pečom ali bez zara, evropski obučen muški i ženski svet, a petkom obavezno, snaše u crno belim nošnjama i seoske žene – Muslimanke u tamno modrim feredžama, umotane u bele marame preko glave i lica. Muški svet, mnogi sa fesom na glavi, drugi sa šeširom ili kačketom, poneko sa beretkom ili djačkom kapom, a neki uvek gologlavi kao moj otac.

Usled šarolikosti oblačenja, ni najneobičnija odeća nije izazivala čudjenje ni iznenadjenje. Predsednica Kola srpskih sestara Savka Petrovićka, starija žena, majka Kristine Andrić čije je troje dece išlo u tuzlansku gimnaziju, nikada nije skinula tradicionalnu, starinsku srpsku nošnju – dugu crnu suknju, libade i tepeluk na glavi. Crnogorke, žena profesora Jovana Djurišića i žena pukovnika Ilije Pavićevića, prolazile su tuzlanskim ulicama u crnogorskoj narodnoj nošnji. Djaci tuzlanske gimnazije, braća Krivokapići, nosili su na glavi crnogorske muške kape.

Nacionalna i verska raznovrsnost imala je za posledicu najrazličitiji način pozdravljanja ljudi pri susretu na ulici. Pored uobičajenog „Zdravo“, „Dobar dan“ i „Dovidjenja“, često se čulo „Merhaba“ i „Alahimanet“, ugladjeniji gradjani pozdravljali su dame sa „Klanjam se“ i „Moj naklon“, a mi deca starije sa „Ljubim ruke“. Radnici iz Rudnika Kreka, u znak pozdrava izgovarali su reč „Sretno“ a klosterske sestre „Hvaljen Isus“. Tako su već naši pozdravi oslikavali verno našu različitost i poreklo. U isto vreme, tu nije bilo zabune – Musliman nije nazivao „Merhaba“ nekome ko nije bio Musliman, kao što se ni časna sestra nije mogla obratiti sa „Hvaljen Isus“ nekome ko nije katolik. O raznim finesama i varijacijama na temu pozdrava i otpozdrava u našoj sredini mogla bi se napisati posebna studija.

U vreme koje pamtim, bilo je vrlo malo ljudi, ili ih više nije ni bilo, koji su pamtili „turski vakat“. Moja nena, očeva majka, koja mi se činila starija od sviju, govorila je da se rodila „dvije godine prid što je Švabo prišao u Bosnu“ – tj. 1878. Bilo je još starijih ljudi, ali ja nisam znala za njih.
Medju nama nije bilo turskih porodica, ili barem ja nisam znala za njih, sem retkih pojedinaca koji su imali tursko državljanstvo, na primer apotekar Mašo koji je radio kod Ajzenštajna u apoteci. Mašo je bio omanji, proćelav čovek, beskrajno simpatičan, u kratkom crnom apotekarskom sakou, prefinjen u ophodjenju s ljudima i uvek blago nasmejan. Inače je nosio šešir i bio je potpuno evropski emancipovan. Negde pred rat Mašo je otišao iz Tuzle i nije se više vratio. Medjutim, jedina prava Turkinja koju sam kao dete upoznala, bila je stara Kadićka, majka advokata Bahrije Kadića, kod kojih je otac bio kućni lekar i gde smo često odlazili. Za patrijarhalne bosanske starosedeoce Muslimane, Turčin je bio tudjin, stranac, zvali su ih „Turkuše“ i nisu svoje kćeri udavali za Turke.

Svaka ljudska naseobina, bilo grad ili selo, ima neko svoje središte, trg gde se ukrštaju razni putevi. Tako je i naša Tuzla imala više takvih centara. Meni je najbliži bila Kapija, mesto gde je nekada stajala stara kapija koje više nije bilo. Ostalo je njeno ime i mi smo svakodnevno prelazili „preko Kapije“. Tu se sa Glavne ulice skretalo ka pijaci, gde su vodile tri uske, lepo održavane ulice pune dućana, jedan do drugog. Vlasnici su obično sedeli ispred tih svojih ćepenaka, neki sa ukrštenim nogama, a neki su stajali iza tezgi. Dok su pojedine bile uredjene na starinski način, druge su počele da se modernizuju, da smeštaju robu u izloge sa ispisanim novim firmama u veselim bojama. Moj put je vodio često preko Kapije, kad god sam išla u Dom narodnog zdravlja kod oca, ili kod mog drugara Saše Baumana.

Na čelnom ćošku bio je Fadil Šeremet sa svojom trafikom gde me je otac slao da mu kupim cigarete. Šeremet je bio invalid sa jednim staklenim okom, krupan čovek, crne kose i izrazitih crta. Kasnije je pred našom kućom otvorena prodavnica novina i duvana kod „Ljube Miša“, pa sam mogla samo da pretrčim preko ulice i kupim ocu njegovu „Drinu“ i novine. Sa Kapije je put vodio ka pijaci, centralnom trgu u Tuzli, gde je petkom bila Pijaca. Nije petak bio svaki dan, već samo jednom nedeljno. Tada se trg šarenio od mnoštva seljačkog naroda iz okoline koji su tu iznosili svoje proizvode. Na nekim pokretnim tezgama, a mnogi i na samom tlu držali su jaja, povrće, voće i drugu robu. Piljari i prodavci voća su imali sa strane jedan deo koji je bio na propisnim tezgama, i sa zaklonom. Tu su nailazili i prodavci iz Srema, naročito u sezoni bostana, koji su donosili ogromne lubenice kakvih nije bilo u našim krajevima, a s jeseni i grožđe, što takodje nije uspevalo kod nas. Bila su to velika kola koja su se zadržavala na pijaci sve dok roba nije bila prodata. Na gornjem delu trga ili pijace, podignuta je nekoliko godina pre rata lepa, prostrana i modernog izgleda zgrada Opštine. Tuzlanski inženjer Bogdan Djukić ju je projektovao na moderan način, s ravnim krovom i ona je u neku ruku bila jedan od simbola grada. Na njoj se u jesen 1943. godine, kad je Evropa bila u mrklom mraku, celih četrdeset dana vijorila jugoslovenska zastava.

Pazarni dan bio je petak, što je ljudima toliko ušlo u naviku, da je petak postao sinonim za pijacu i Pazar. Tako je tuzlanski telal, koji je na nekoliko gradskih trgova obaveštavao ljude o raznim opštinskim odlukama, jednom uzviknuo: „Daje se gradjanstvu na znanje, da petak neće biti u petak, već će biti u subotu, pošto je opština zbog nečega pomerila pijačni dan!“

Okolna sela bila su naseljena sa tri naša naroda – pravoslavnim, katoličkim i muslimanskim, pa su i sela bila u neku ruku različitog tipa. Prema Majevici je bilo dosta katoličkih sela: Dokanj, Brežke, Grabovica, Kolovrat, pa mi se čini da je na pijaci bilo najviše katoličkih snaša. Njihova belo-crna nošnja preovladavala je na pijačnim tezgama. Tu su se mogle videti za istim tezgama žene u feredžama iz muslimanskih sela, srpske seljanke iz obližnjeg sela Požarnice u sličnoj belo-crnoj nošnji sa manje dukata na čelu.

Koju godinu pred rat pojavio se na našoj pijaci uzoran baštovan koga smo svi zvali Lazar ili Lazo Bugarin, pošto je bio rodom iz Bugarske. Stanovao je kod nama bliske porodice Popadića, a bašta mu je bila na polju pored rečice Soline. Na pijaci je imao tezgu, nosio je uvek plavu ili crnu kecelju, a po mišljenju moje majke bio je najbolji baštovan u našem kraju.

Manda, naša domaća katolička snaša, dolazila nam je kući jednom nedeljno, petkom obavezno, a nekad i dvaput, i donosila je kajmak i sir. Njene su rubine (haljine) bile snežno bele, a ruke i cela pojava, blistavo čiste. Na rukama je imala istetovirane male krstiće, ili kako su ih oni zvali – križiće. Njen muž se zvao Marjan i ona ga je često spominjala, kao i svoju decu čija sam imena zaboravila.

Do kraja 19. veka nosile su se još tzv. Turske muške nošnje. Svi su nosili istu bosansku nošnju, a fes su nosili i hrišćani, samo sa većom kićankom. Osim razlike u fesu, nošnja je bila ista za sve tri vere, jedino stranci su nosili odeću „a la franka“. Posle dolaska AU, počinju i naši da nose odela „a la franka“. Poslednji koji su nosili staru bosansku nošnju i tražili da budu u njoj sahranjeni bili su Hrvati, Hadži-Marjan Divković i Hadži-Ivo Ribičić. Medju Muslimanima, bosansko odelo nosilo se nešto duže, ali su već od početka ovog veka i oni nosili odela „a la franka“.

Stanovništvo, srpsko i muslimansko, bilo je u mnogo čemu srodno i blisko, tradicionalno – uzajamno su se posećivali na Slavama, Bajramu i Božiću, družili su se i bratimili, samo se krvno nisu mešali, ženili ni udavali, mada je bilo slučajeva, ali samo pojedinačno. Bliskost se ogledala kako u govoru tako i u kućnom životu, a naročito u kuhinji. Inače, bilo je još uvek praznika koje su Srbi i Muslimani zajedno praznovali, na pr. na djurdjevdanski uranak išli su maltene svi, to je ostalo, verovatno još iz paganskih vremena. Moja nena je govorila „O Jurjevu“, kad je nešto bilo oko 6. maja, kao napr. rodjenje mog oca.

Medju muslimanskim ženskim svetom, bilo je žena i devojaka koje su bile poznate kao odlične, izuzetne vezilje. Svakako da ih je u Tuzli bilo više, ali ja sam znala samo za dve sestre, ćerke mesara Pepića, koje su stanovale u jednoj uličici iza ledja Poljske džamije. One su sedele u prizemlju, pored otvorenih prozora i vezle. Obe su bile prave lepotice, potpuno bele puti sa smedjim očima i dugom kosom u pletenicama. Mama je kod njih naručivala razne vezove, koji su bili lepi i trajni, uradjeni s velikom urednošću, da je teško bilo razlikovati lice od naličja. Stolnjaci, miljei i razne garniture koje su sestre Pepić izvezle, sačuvale su se u našoj kući i pored svih ratnih uništenja i seoba. Majka je uvek nalazila način da te rukotvorine smesti na sigurno mesto. Znam da sam u toku Drugog svetskog rata, kada sam se našla na oslobodjenoj teritoriji oko Teslića, upravo u samom Tesliću srela jednu od sestara, koja se tu bila udala, pa smo oživeli naše zajedničke uspomene kao i novosti iz same Tuzle, koja je bila još pod

okupacijom, izmedju dva oslobodjenja.

Simbol Tuzle, ona famozna koza, koju je cela Tuzla muzla da bi se mlekom hranila, pratila je svakog Tuzlaka čim bi izašao iz Tuzle. Pri susretu i upoznavanju, nije se moglo izbeći pitanje, odnosno tvrdnja: „A je li, cijela Tuzla?“ Ne sećam se da sam se ikad srela s nekim u mladosti izvan Tuzle, da mi nije pomenuo čuvenu kozu. I obično bi se svako nasmejao na tu primedbu, kao na nešto prirodno i neizbežno, kao da je to sudbina Tuzle i njenih žitelja, da se pomene ta čuvena koza. Neko je duhovito primetio, da nije koza ni njeno mleko to što hrani Tuzlu, već je to so, belo zlato koje hrani i održava Tuzlu, a bogme so je ta koja uzrokuje tonjenje i propast.

Da znamenita koza nije samo tuzlanski specijalitet, začudila sam se kad sam u jednoj knjizi pročitala da Livnjaci o Guberu pevaju: „U Guberu selu bogatome, devet kuća jednu kozu ščuca (muze), još se hvale da se dobro hrane“.

U zapisima mnogih, pa i velikih ljudi, govori se ponegde kako je porodični život bio jednoličan, a ljudi u okruženju dosadni i suvoparni. U galeriji portreta mog detinjstva, bilo je raznih ljudi, ali je prosto neverovatno kako se medju tolikim licima nije našao takoreći niko ko bi bio dosadan, bezbojan i bez mašte. Svako je imao neku svoju osobenost, svoju boju i kolorit, svoj govor i akcente, i način na koji se obraćao ljudima. Mnoge neobične i originalne figure prolazile su našim ulicama i živele s nama.

Jedan od rariteta stare, predratne Tuzle bio je i naš gradonačelnik. Hadži Hasanaga Pašić, dugogodišnji presednik tuzlanske opštine, omanji rastom, s žutom ahmedijom oko fesa, imao je dve do tri žene i kako kažu više od dvadesetoro dece. Iako je šerijat dozvoljavao muškarcu da ima dve i više žena, takva pojava bila je u Bosni retkost. Bosanci su, izgleda, od starina bili monogamni i nije ih ni šerijat promenio. Taj Hasanaga Pašić, vozio se u fijakeru, obilazio udaljene kvartove, davao razna predizborna obećanja, ali ih je i ispunjavao. Neobična pojava i valjda jedini čovek u Tuzli koji je u isto vreme imao dve žene.

Njegov brat Hadži-Ago držao je na početku pijace, pored Šarene česme, veliki dućan sa gvoždjarskom robom i bio je piktoreskna pojava starinskog bosanskog trgovca. Na putu ka domu zdravlja, imao je lepu, moderno uredjenu radnju Hadžija, zvani „Kalesija“, inače po prezimenu Fazlić. U njegovu radnju smo majka i ja često ulazile, a nekada sam i sama išla da kupim nešto za majku. Imali su lepe materijale, basmu, svilu i štofove, a naročito su pred rat prodavali razne vrste vunice za štrikanje. Hadžija „Kalesija“ je sedeo u jednom ćošku na tezgi, sa ukrštenim nogama a la turka i nadgledao posao; imao je dobar pregled i ništa nije moglo da mu promakne. Njegovi sinovi su radili kod njega, ali najviše zasluge za tako lepo uredjenu radnju imao je njegov saradnik Esad Kevčić. Čovek moderan, uslužan i odlično vaspitan, prosto je privlačio mušterije da dodju u radnju. Lep, sa fesom na glavi, crnih očiju i brkova, često je sa mnom razgovarao. Voleo je decu, i sam je imao petoro dece. Na moju veliku žalost, taj dobri čovek je kao intendant Tuzlanskog odreda poginuo u sedmoj ofanzivi, već pri kraju rata.

Jedan od sinova starog Kalesije bio je Kadro Fazlić, autoprevoznik koji je do rata 1941. imao svoje autobuske linije ka Brčkom, Zvorniku, Bjeljini. Bio je izrazito rumen u licu, s fesom na glavi, uvek dobro raspoložen i nasmejan, oženjen lepom ženom. Šta je radio

i kako se upleo u politiku ne znam, tek Kadro je posle rata osudjen na smrt i streljan u jednom sudskom procesu „Mladomuslimanima“.

Zimi je svakog dana, još u polumraku zimskog jutra, odjekivao ulicom glas salepdžije, i tandrkanje njegovih kolica čulo se još izdaleka. „Salep, vrući salep!“ Majka se uvek obradovala ovom zvuku i pozivu, slala je devojku ili mene da sidjemo i donesemo 2-3 čaše salepa. Ponavljala je uvek istu priču: „Nama je brat Duško, kad smo bili deca, kuvao zimi salep i mi smo ga pili vrlo rado“.

Skoro u isto vreme rano ujutro, pre mog polaska u školu – i zimi i leti – oglašavalo se zvono. To je prolazio djubretar sa kolima i pomalo zastajkivao ispred kuća. Na znak zvona neko iz kuće bi istrčao i izneo smeće. U to vreme nije bilo kontejnera, ni plastične ambalaže – sve se svodilo na otpatke umotane u novinsku hartiju ili papirnate kese.

Sem djubretara bilo je i čistača ulica koji su brezovim metlama skupljali otpatke po gradskim ulicama. Od svega, najlepša su bila velika kola sa limenim rezervoarom koja su leti polivala glavne ulice. Voda je, u stvari, prskala ulice, skupljala prašinu i donosila svežinu pred veče, posle dnevne vrućine. Za kolima koja su vukla dva konja, trčala je uvek skupina bosonogih dečaka, koji su se hladili i igrali iza kola. Znam da sam im, gledajući s prozora, zavidela na toj bezazlenoj igri, koju niko nije sprečavao. Pošto bi kola prošla, zavladalo bi neko osveženje, miris mokre zemlje dopirao je do naših prozora.

Kao što je opisala Borka Jovanović u knjizi „Bosanski kontrapunkt“, pekar koji je imao dućan preko puta našeg stana (bila je to ista kuća u kojoj su ranije stanovali Jovanovići), bio je krupan, srednjeg rasta i uvek je nosio zasukane crne šalvare, kloparao je u nanulama, i dugom drvenom lopatom je unosio i iznosio somune iz užarene peći. Njegovi šegrti, isto u nanulama, bili su uvek rastrčani i radili su bez prestanka. Pored njega, u neposrednoj blizini, bila je pekara Gregorića, lepo uredjena evropska parna pekara, gde smo redovno kupovali hleb i kifle.

Posebno poglavlje u obeležavanju i imenovanju neobičnih ljudi ili nekih njihovih osobina, bili su nadimci, toliko omiljeni u provincijskoj sredini. Ljudi su imali nadimke, nekad smešne, nekad simpatične, najviše po mestu gde su radili ili po zanimanju. Ako je neko bio poslovodja u radnji, ili ako je prodavao cipele u „Batinoj“ prodavnici, zvali su ga „Bata“. U prodavnici „Peko“ radio je simpatični trgovac, nosio je fes i svi su ga zvali „Peko“, a njegovu ženu „Pekinica“. Čak je i obućar Ago Prcić, očev prijatelj koji nam je pomagao za vreme rata, dobio nadimak „Bata“, zato što je radio s cipelama. Ako je neko u to vreme stalno nosio naočare, što i nije bila česta pojava, dobio je odgovarajući nadimak. Tako je naš prijatelj Abdulah Mujezinović, koji je nosio „djozluke“, bio poznat kao Kadija – malo ko je znao njegovo pravo ime. Naočarlije su dobijale nadimak obično „doktor“. Visoki taksista koji nas je često vozio na izlet bio je „doktor“ – ime mu ne znam, ali naočare su bile odlučujuće u izboru nadimka. I mnogo godina kasnije, posle rata, naš dugogodišnji gradonačelnik Mehmedalija Džambić, bio je zbog naočara „doktor“. Pojedini nadimci bili su sasvim čudni i neobični i niko im zapravo nije znao poreklo. Naš sugradjanin Jovo Stefanović, brat trgovca Ljube Šljuke i Riste Stefanovića, suosnivača KPJ, imao je nadimak „Iberhaupt“ od nemačke reči Überhaupt“ – uopšte. Govorilo se da je još pre prvog svetskog rata neki Švabo bio

prisutan kad su se deca kupala na reci Solini. Jovo je skakao s grane u rečicu vrlo spretno, a Švabo je iz nekog razloga ponavljao reč „Iberhaupt“, i to je ostalo Jovi za ceo život. On je bio jedini čovek u Tuzli koji je javno galamio do rata na policiju, a za vreme NDH na ustaše i psovao im sve po redu, ali ipak nije stradao.

Verujem da nije bilo Tuzlaka, koji, makar iz daljine, nije upoznao neobičnog čoveka, gradskog galamdžiju zvanog Jovče. Ko je bio Jovče i kakve je prirode bilo njegovo ludilo ne znam, ali u mom detinjstvu ulivao mi je strah i samo bi glavom bez obzira projurila pored njegove kuće u nadi da se neće pojaviti. Višeg rasta, zarastao u dugu kosu i bradu, u platnenoj košulji i leti i zimi, raspravljao je na glas sa svojim nevidljivim neprijateljima, pretio im, proklinjao i žestoko se svadjao. Prizemna kuća u kojoj je stanovao bila je neobična, a kroz njen krov izašlo je visoko i krošnjato drvo. Iza ogradjenog dvorišta nalazio se prazan prostor gde su pazarnim danom seljaci ostavljali konje i zapregu.

U našem ukupnom šarenilu i raznovrsnosti, poseban „začin“ bili su stručnjaci i službenici koji su dolazili iz raznih krajeva naše zemlje i zadržavali se duže ili kraće u našem gradu. Rudarski inžinjeri u Kreki i Bukinju došli iz Srbije – pa šumarski inžinjeri oko Šumske uprave i gradjevinski inžinjeri oko Gradjevinske sekcije, inžinjeri Miljević, Petrović, Todorović, Rajica Djekić, Bojanić, Budimir, Spasić. Profesori, učitelji, oficiri i drugi državni službenici dolazili su „po premještaju“ u Tuzlu, ali i odlazili.

Slika o našem gradu u prošlosti ne bi bila potpuna, ako ne bismo istakli značaj i vrednosti jevrejske zajednice u predratnoj Tuzli do 1941., o čemu će posebno biti reči.

Jezici, religije, nacije, manjine, stranci – doseljenici sa svojim prezimenima, imenima i jezikom, sve je to bilo sretno ispremešano na našoj slanoj zemlji, i to kao nacionalna, a i kao socijalna smeša. Organizovano radništvo u radničkim kolonijama u Kreki i Bukinju, sve do najbolje plaćene tzv. Radničke aristokratije u Lukavcu, zatim lumpenproletarijat sa padina Ilinčice, Mosnika, Crvenih Njiva, beda i sirotinja iz potleušica odakle su deca u sepetima donosila mrki ugalj koji su skupljali sa dnevnih kopova, sredjen i upristojen činovnički stalež raznih vera i nacionalnosti, trgovci od primitivnih ćepenaka do modernih radnji sa evropskim izgledom i uslugom, od malih kafanica i aščinica do modernog i blistavog hotela „Bristol“. Svi su na razne načine živeli, ali su se, uglavnom, razumeli.

Kada bi se jednog dana neki daroviti umetnik poduhvatio da napravi jedan tuzlanski „Amarkord“, onda bi, po uzoru na Felinija, na kraju filma moglo da se okreće kolo, ogromno, beskrajno šareno kolo, kome bi na čelu bio veselnik Hadžija Pašić sa svoje dvadesetoro dece i obaveznom kozom, pa ostali naši velikodostojnici, trgovci, popovi, Rusi, Švabe, Česi, Talijani, pa rudari i solari, te male ćumurdžije, koje su na Kapiji prodavali u sepetu ukradeni ugalj, pa glasoviti Jovče, telali, aščije, pekari. Iznad glava bi im se talasala crvena zastava koja je Tuzlu dovela do slobode još 1943., kad je Evropa bila u nacističkom mraku, što bi je nosio Jure Kerošević. To imaginarno kolo, ponekad zamišljam u sebi u časovima dokolice i uvek se setim još ponekoga koga bi trebalo obavezno uvrstiti u naše „Tuzlansko kolo“. Takva je bila Tuzla izmedju dva svetska rata i takvoj joj se treba uvek iznova vraćati.

Iz knjige Vere Mujbegović: TUZLA MOJE MLADOSTI

Napomena: Vera Mujbegović, kćerka dr Mustafe Mujbegovića, je rođena 1927. u Zagrebu. Osnovnu školu i gimnaziju je pohađala u Tuzli, gde je živela do 1947. Studirala je filozofiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu od 1947. do 1951., a doktorirala u Ljubljani 1965. sa temom iz novije nemačke istorije. Do 1980. je radila kao naučni saradnik u Institutu za međunarodi radnički pokret u Beogradu.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.